

ЮРИДИЧНА ХРОНІКА

Богдан Андрусишин

доктор історичних наук, професор,
декан факультету політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

Олег Бучма

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ (за матеріалами Міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю

Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.,
м. Київ, 24–25 травня 2018 р.)

У 1991 р. Україна добровільно відмовилася від тоталітарної моделі системи управління, відновила державний суверенітет, а згодом проголосила себе демократичною, соціальною, правовою державою, закріпивши на конституційному рівні принцип пріоритету прав і свобод людини. Відтак, перед молодією країною виникла проблема розробки програми державного будівництва в нових геополітичних умовах і при цьому необхідно уникнути та не допустити виникнення підстав для повернення до тоталітаризму, де принципи верховенства права та законності підмінялися політичною доцільністю та підпорядковувалися панівній ідеології.

Проблема політико-правового забезпечення державного функціонування (актуальність якої викристалізовується через століття і загострюється нині в умовах руйнації системи міжнародного права, викликів українській державності, загроз системі колективної регіональної та глобальної безпеки, де військова агресія, порівняно навіть з недалеким минулим, стала найбільш небезпечною з них) потребує все більшої уваги та нагального вирішення.

З проголошенням незалежності реалізувалося право українського народу на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжна-

© Богдан Андрусишин, Олег Бучма, 2018

родно-правовими документами. Відтак, Україна перейшла від формальної суверенності до реальної міжнародної правосуб'єктності та увійшла до складної системи світового політико-правового простору, окресленого глобалізаційним контуром.

У Декларації про державний суверенітет України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р., визнано перевагу загальнолюдських цінностей над класовими і пріоритет загальновизначених норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. 28 червня 1996 р. Верховна Рада України від імені Українського народу, “усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями”, прийняла основний закон, невід’ємний атрибут держави – Конституцію, яка визначила Україну як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну й правову державу.

Отже, здійснилася одвічна мрія українського народу про свою самостійну незалежну державу. Нарешті українці стали державною нацією, подолавши визначений долею історичний трагізм на цьому тернистому шляху. Сповнене нуртувань і звитяг видалося для України минуле тисячоліття. Її історія, культура, право піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в імперіях (Російській, Австро-Угорській) та державі “нового типу” – Радянському Союзу. Але трагічні і героїчні віхи українського державотворення нетлінною залишають історичну пам’ять і торують шлях у перспективу майбуття держави і права України.

Упорядкування і стабілізація культурно-цивілізаційного поступу України на мікрорівні (розбудова соціально-правової держави, становлення національної свідомості, відродження ідеї національної духовності, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у масовій свідомості) і входження до нової макроструктури як рівно- і повноправного члена світового співтовариства можливі за умов вдало обраного, відпрацьованого і впровадженого у практику державного будівництва і суспільного облаштування механізму реалізації демократичного процесу, що має фундуватися на багатотисячолітніх традиціях та досвіді українського державотворення з його здобутками і невдачами.

Саме цьому надто важливому політико-правовому питанню була присвячена Міжнародна наукова конференція “Тринадцяті юридичні читання. Українська державність: кризь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.)”, яка відбулася 24–25 травня 2018 р. у НПУ імені М. П. Драгоманова. Організаторами конференції були Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,

Відкриття пленарного засідання конференції. Виступ декана факультету політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова професора Б. Андрусішина

Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Центр правової освіти і науки, громадська організація “Феміда”.

Конференція логічно продовжила цикл щорічних наукових конференцій, започаткованих факультетом політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова, МОН України та Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вона була присвячена столітньому досвіду визвольних змагань і боротьби українців за незалежність та власну самостійну державу задля розуміння трагізму нинішньої геополітичної ситуації з загрозами і викликами, що спрямовані на знищення української державності як ідеї й історичного та юридичного факту. Мета конференції – нагадати, пам’ятати, знати і враховувати уроки своєї далекої і невіддаленої історії та не допускати колишніх помилок як на внутрішньо-державному, так і міжнародному рівнях, що сприятиме належному культурно-цивілізаційному поступу України.

У вітальному слові до учасників конференції ректора НПУ імені М. П. Драгоманова, члена-кореспондента НАН України, академіка НАПрН, доктора філософських наук, професора Віктора Андрущенка “Правові параметри підготовки ‘нового вчителя’” зазначено, що завдання НПУ імені М. П. Драгоманова “загалом, і цієї конференції зокрема, – історична місія – сприяти підготовці такого вчителя, який навчить наших дітей і онуків шляхетності, повазі один до одного, необхідності і вмінню жити разом у спільному і комфортному Домі, ім’я котрому – Європа” та висловлене сподівання, що “науково-практичний та теоретико-методологічний доробки конференції стануть посильним внеском у створен-

ПРАВО УКРАЇНИ • 2018 • № 5 • 279-290

Богдан Андрусин, Олег Бучма

ня фундаменту для підготовки нового вчителя, організації нової школи, створення нового суспільства в Україні, основу якого складатимуть демократія, толерантність, солідарність, справедливість, верховенство права і закону, що ґрунтуються на ключовому принципі – відповідності основним правам людини”.

З вітальними промовами до учасників конференції звернулися проєктор з наукової роботи НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор фізико-математичних наук, професор Григорій Торбін, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік НАН України, доктор юридичних наук, професор Юрій Шемшученко та директор Інституту законодавства Верховної Ради України, академік НАН України, доктор юридичних наук, професор Олександр Копиленко, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Олег Рафальський.

Зокрема, професор Г. Торбін відзначив важливість того, що конференція, яка присвячена буремним революційним подіям столітньої давнини, відбувається саме в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, й висловив переконання, що високі результати цієї конференції сприятимуть: підвищенню рівня політичної та правової культури населення, вдосконаленню національної української держави й її інтеграції в європейський і світовий політико-правовий простір.

www.pravoua.com.ua

Доповідь директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Ю. Шемшученка

Академік Ю. Шемшученко звернув увагу на негатив та позитив у процесі державотворення 1917–2018 рр., що є важливим матеріалом для відповідних висновків на сучасному етапі української державності. На його думку, хоча проект Конституції УНР був не в усьому досконалий, але то був значний доробок, що враховував як власний досвід, так і досвід зарубіжних країн (суверенітет, права громадян, організація державної влади, вибори тощо). Але не було відповідного дієвого механізму реалізації Конституції УНР. Проте нині важливо приділити особливу увагу позитивам тієї Конституції. Звертаючись до учасників конференції, Ю. Шемшученко вказав на роль і значення висновків та результатів наукових досліджень для належного функціонування держави та її майбутнього. На його думку, у минулому розуміли значення науки. Саме тому за ініціативи міністра освіти і мистецтва М. Василенка (який переконав гетьмана П. Скоропадського у необхідності академії наук) у 1918 р. було створено Українську академію наук. А нині влада належним чином не турбується про наукове надбання. “Держава без науки – це держава без майбутнього”, – наголосив Ю. Шемшученко.

Історико-правові аналогії та паралелі провів у своїй промові академік О. Копиленко. Він підкреслив, що нинішні Гімн, Герб, Прапор України – це символи УНР і якби ми жили за Конституцією УНР, то жили б щасливо. Але Центральна Рада та інші партії були соціалістичного спрямування. Ще тоді визначали Таврію без Криму. М. Грушевський вважав власність на землю ганьбою, такою самою як власність на людину – раба. На думку О. Копиленка, не оціненою повною мірою є діяльність Гетьманату Скоропадського. У зверненні до студентів О. Копиленко нагадав ідеї М. Грушевського, що українська школа і виховання в ній мають будуватися на універсальності й демократизмі, та І. Франка, що в українській школі має панувати розум.

Член-кореспондент НАН України О. Рафальський закликав подивитися на сучасне життя крізь призму часу і враховувати в державному будівництві історичні уроки й досвід. Державні програми і настанови мають враховувати інтереси й мрії народу. На його думку, ключовими якостями політичної еліти мають бути чуйність й інтелігентність, що сприятиме підкоренню власних інтересів інтересам суспільним, народу, а вищим благом – благо загалу. Це те, що вдалося у згаданому минулому, і має бути реалізоване нині.

На пленарному засіданні у своїй доповіді Богдан Андрусин – декан факультету політології та права, академік Української академії історичних наук, академік АН ВШ України, академік Української академії політичних наук, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч

науки і техніки України здійснив науковий аналіз правового становища профспілок в Українській державі 1918 р. Б. Андрусишин визначив тогочасні профспілки як провісників громадянського суспільства. На його думку, як у минулому, так і у сучасному державотворенні знову стоїть питання, як і за допомогою чого врівноважити полярні суспільні настрої, розробити і впровадити ефективний механізм гармонізації інтересів різних соціальних груп, баланс інтересів яких здійснює вирішальний вплив на розвиток держави, а у драматичні періоди історії – є загрозою чи гарантом самого її існування. Знову виникає питання, чому у людини так розбалансовані духовні і плотські начала, як об'єднати людей, відданих національним ідеалам, і людей, пріоритетом яких є задоволення насамперед соціальних потреб. Звертаючись до досвіду вітчизняного державотворення доби Української національно-демократичної революції і визвольних змагань 1917–1921 рр., важливо побачити у ньому не лише позитив, а й негатив. Очевидним є те, що запропонована соціально-економічна політика гетьмана П. Скоропадського не знайшла підтримки у тих, на кого вона була спрямована. Навпаки, вона викликала різке несприйняття її робітництвом. Отже, Б. Андрусишин доходить висновку, що проводити центристську політику умиротворення нації, виконувати роль стабілізуючої сили між антагоністичними суспільними групами держава може тоді, коли вона є достатньо сильною і має можливість схилити до соціального компромісу потенційно і фактично конфліктуючі сторони. Як показав подальший хід подій, такої сили в Українській державі у 1918 р. не було.

Завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАПрН України НАТАЛІЯ ОНЩЕНКО, зосередивши більше уваги на сьогодні, розглянула взаємообумовленість державності, влади та національної правової системи. Вона констатувала, що складні економічні, політичні, соціальні процеси в сучасному суспільстві демонструють нагальну необхідність пошуку нових підходів до багатьох не вирішених проблем у право- та державотворенні. Зокрема, в центрі уваги юридичної науки сьогодні мають бути проблеми, пов'язані з забезпеченням державою не лише внутрішнього порядку і зовнішньої безпеки, а й відповідальності за цивілізоване життя громадян у власній державі. На її думку, правова система України має ґрунтуватися на праворозумінні як мірі свободи рівних суб'єктів, на принципі верховенства права. А органічна єдність національної державності та національної правової системи передбачає врахування під час реформаторської ходи одночасного оновлення і владних інститутів, окремих інститу-

цій держави, їх сутнісно нове демократичне наповнення, і реформування та удосконалення національної правової системи з метою її гармонізації та підвищення ефективності в умовах право- і державозмін.

Директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України, академік АН ВШ України, професор кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Володимир Пилипчук у своєму виступі торкнувся системних проблем державотворення в Україні. Він зазначив, що Україні вдалося уникнути запровадження принципів державотворення, характерних для тоталітарних держав, а саме: абсолютної централізації влади; сакральності постаті правителя та неприпустимості його критики; перебування правителя над законом; віднесення усіх громадян до категорії слуг держави. Проте у процесі розбудови суверенної Української держави не вдалося уникнути низки системних проблем, які потребують подальшого вирішення: 1) нестабільність системи державного правління; 2) незбалансованість політичної системи держави; 3) проблеми розроблення та реалізації ефективної державної соціально-економічної політики; 4) системні прорахунки у сфері розбудови воєнної організації держави, які призвели до втрати контролю над частиною території України; 5) прорахунки з питань трансформації системи військової юстиції. На думку В. Пилипчука, подолання зазначених проблем потребує визначення таких основних пріоритетів: 1) захист національних інтересів в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави; 2) проведення індустріалізації на основі інновацій та новітніх інформаційних технологій, розвитку штучного інтелекту, робототехніки, цифрової економіки та інших складових інформаційного суспільства; 3) здійснення політичної реформи; 4) подальшого розвитку складових сектору безпеки і оборони України.

Виступ завідувача кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова, академіка Української академії політичних наук, доктора політичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Ольги Бабкіної був присвячений аналізу феномену цивілізаційного вибору в контексті сучасних проблем національного розвитку України. Вона проаналізувала проблеми та ризики євроінтеграційної політики з точки зору політичного самовизначення, чинники, що перешкоджають демократичній модернізації України. О. Бабкіна дійшла висновку, що Україні сьогодні потрібно доповнити стратегію європейської інтеграції, яка є основним зовнішнім політичним фактором розвитку, внутрішньою політичною програмою розвитку країни. Водночас безсумнівним

є той факт, що трансформаційний процес в Україні, щоб бути реальним, успішним і конкретним, повинен дотримуватися проєвропейської орієнтації, прагнути відповідати стандартам та критеріям ЄС.

До питання про українську державність ХХ ст. звернувся у своєму виступі завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України Ігор Усенко. Він зауважив, що історія української державності не обмежується історією державотворчих процесів лише українського етносу. На його думку: “Ми спадкоємці всього того, що впродовж віків відбувалося на українській землі. І це стосується не лише включення у вітчизняний історичний дискурс давніх греків і прадавніх трипільців, а й оцінки досвіду державотворення стосовно близького до нас ХХ століття. Зокрема, вважаємо юридично та історично некоректним розглядати добу радянської української державності, як “втрачений час”, “період несвободи”, “іноземну окупацію” тощо”. Щодо правонаступництва І. Усенко обстоював думку, що Українська держава виросла з УРСР, та закликав взяти все найкраще з усіх етапів історії нашої державності.

Протилежну позицію з цього приводу (витоків української державності та правонаступництва) зайняв завідувач кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат юридичних наук, доцент Ростислав Огірко.

На його думку, курс української держави на повернення у європейську цивілізацію потребує фундаментального дослідження і переосмислення історії держави і права української нації та звільнення її від імперських спотворень. Р. Огірко нагадав, що у квітні 2010 р. Україна відзначала трьохсотліття “Пактів і конституцій...” 1710 р., а ця наукова конференція присвячена століттю відродження Української держави, а значить, – і століттю Конституції УНР. Р. Огірко наголосив, що обидві ці конституції подібні й екстремальними історичними умовами їх підготовки і прийняття та проблемами введення їх в дію, а оцінки їх історичної ролі до нині залишаються дискусійними як з погляду чистоти теорії права і теорії конституції, так і з позицій класики європейського конституціоналізму. З цих позицій “Пакти і конституції...” 1710 р. як перша кодифікована конституція в Європі започатковує модерний український конституціоналізм як окремий тип європейського конституціоналізму.

Джерела права та особливості системи права доби УНР визначила, проаналізувала і охарактеризувала вчений секретар Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор НАТАЛІЯ ПАРХОМЕНКО. Вона наголосила, що “результатом законо-

Науковці, викладачі, студенти – у науковому пошуку

давчої діяльності в УНР доби Центральної Ради було прийняття низки законодавчих актів, що мало вагоме значення та було важливим етапом українського конституціоналізму, оскільки вони стали основою майбутньої української законодавчої діяльності в період Гетьманату та Директорії”. Н. Пархоменко визначила особливості джерел права та системи права, а саме те, що “правові акти існували у різних формах: універсали, закони, накази, постанови, розпорядження та ін., які мали різну юридичну силу; до прийняття Конституції суб’єкти правотворчості та їх повноваження були визначені і Універсалом та звичайним законом; юридична техніка мала низький рівень, хоча процес законотворчості (стадії) був детально регульований; одночасно діяло російське законодавство та правові акти Української Центральної Ради”. Водночас доповідка зазначила достатньо високий рівень правової культури укладачів Конституції УНР, що підтверджується системним та демократичним характером викладу її (Конституції) положень.

Проголошення УНР як черговий етап відродження української державності розглянув у своєму виступі доктор історичних наук, професор, професор кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимир Сергійчук. Він констатував, що на цьому етапі нагромадилася уже певна критична маса української революційної енергії, й наголосив, що Українські національні ради з’являються по всій території Російської імперії, включаючи Петроград, масово відроджується національна свідомість, масово створюються ради і створюється в Києві Українська Центральна Рада, що привело до початку відродження державницького життя.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2018 • № 5 • 279-290

Політико-правове підґрунтя становлення помісної православної церкви в Україні розглянув і проаналізував крізь призму століття української визвольної боротьби та утвердження української державності (1917–1918 рр.) професор кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М. П. Драгоманова, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук, доцент Олег Бучма. Він зазначив, що відносини між державою і церквою в сучасній Україні окреслені чіткими правовими рамками соціально-демократичного устрою, де є всі можливості для створення Української Помісної Православної Церкви, та наголосив, що Україна є особливо багатою на досвід шляхів (трагічних і героїчних) боротьби за національне звільнення, будівництво держави і творення своєї Помісної Православної Церкви. На цих шляхах було випробувано: Центральну Раду, Гетьманат, Директорію, сподівання на допомогу зовнішніх сприянь (у минулому – 1917–20-ті рр. і нині – 1991–2017 рр.). О. Бучма констатував, що це завдання не було виконане повною мірою, а вирішити його (зокрема, створення Української Помісної Православної Церкви) може допомогти лише єдність кліру і мирян, що згуртують навколо себе справді національно-державницьку інтелігенцію.

До осмислення і визначення конфлікту інтерпретацій у тлумаченні поняття “соціальна революція” звернувся академік Української академії політичних наук, доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Володимир Горбатенко.

Роль модернізації освіти в епоху глобалізації визначив професор Інституту вивчення освіти Опольського університету (м. Ополь, Польща), доктор філософських наук Мирослав Бак.

Загалом у рамках конференції працювало чотири панелі (Історії державно-правового розвитку на території сучасної України та у зарубіжних країнах; Української революції 1917–1921 рр. і відновлення української державності; Актуальних питань державотворення на сучасному етапі та Трибуна молодого вченого).

У цілому на пленарних та панельних засіданнях з доповідями і повідомленнями виступили провідні юристи-вчені і практики, політики та політологи, кращі представники професорсько-викладацького складу з провідних закладів вищої освіти України (Національної академії внутрішніх справ, Вінницького національного аграрного університету, Черкаського технічного університету, Черкаського державного технологічного університету, Хмельницького національного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Націо-

нальної академії управління, Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Рівненського гуманітарного університету, Київського національного університету біоресурсів і природокористування), наукових установ (Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інституту законодавства Верховної Ради України). Було представлено шість міст України (Київ, Вінниця, Черкаси, Хмельницький, Харків, Рівне) та дві країни (Польща (Опольський університет), Палестина (університет Газа)). Всього 134 особи взяли участь у роботі конференції.

За результатами спільного засідання учасники конференції прийняли підсумковий документ, в якому рекомендують органам державної влади та їх посадовим особам, науковій спільноті, освітянам:

– теоретично (юридично, історично, філософськи, політологічно, економічно, педагогічно) визначити й обґрунтувати здобутки та прорахунки столітнього досвіду українського державотворення з метою його використання і врахування на сучасному етапі політико-правового реформування;

– активізувати науковий, культурний і моральний потенціал українських науковців та систематизувати знання, здобуті дослідниками у різних галузях юридичної науки, й експлікувати їх у правотворчій, правозастосовній та правовиховній процеси;

– спрямовувати діяльність держави, її органів і посадових осіб, громадських організацій та трудових колективів на подолання проявів таких негативних явищ, як правовий нігілізм, маргіналізація права, деформація правосвідомості тощо;

– прискорити розробку, прийняття та впровадження програм правової освіти і виховання;

– сприяти утвердженню і впровадженню ідейних засад українського конституціоналізму та інтеграції України в європейський та світовий політико-правовий простір;

– забезпечити оздоровлення національного правового середовища, відновлення довіри громадян до владних інститутів, запобігання проявам маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю, зниження порогу соціальної нерівності, боротьбу з корупцією тощо;

– вивчити і проаналізувати законодавство зарубіжних держав, історію й практику його творення і застосування та вдосконалювати вітчизняне законодавство з урахуванням світового досвіду;

- сприяти широкому громадському обговоренню проектів законів тощо, зокрема шляхом організації наукових конференцій, круглих столів;
 - забезпечувати належну наукову експертизу законопроектів шляхом залучення до її проведення як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців;
 - враховувати наукові висновки щодо законопроектів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України;
 - вживати заходи для реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, підтримки української мови як державної, запобігання процесу її витіснення та сприяння збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин і корінних народів України;
 - законодавчо забезпечувати проукраїнськість суспільно-релігійної ситуації, сприяти Вселенському православному визнанню та утвердженню Української Помісної Православної Церкви;
 - вдосконалювати механізм забезпечення національної, інформаційної та духовної безпеки держави й суспільства, безпеки людини в інформаційній сфері;
 - вимагати від Міністерства освіти і науки України переведення курсів соціально-гуманітарного циклу (правознавство, політологія, релігієзнавство, соціологія, філософія та ін.) у закладах вищої освіти України до переліку обов'язкових навчальних дисциплін, адже саме вони й лише вони формують світогляд і загальну культуру особи (з її окремими складовими – політичною, правовою, економічною, духовною, інформаційною тощо) й уможливають успішне майбутнє для української держави і суспільства;
 - вимагати від Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій відхилення так званого удосконалення кваліфікаційних вимог, пов'язаних із оприлюдненням результатів наукових досліджень як такого, що спрямоване на нищення української соціально-гуманітарної науки, а отже, і руйнування української державності.
- Зважаючи на викладене вище, доходимо висновку, що Україна є особливо багатою на досвід шляхів (трагічних і героїчних) боротьби за національне звільнення та державотворення. Але це завдання не було виконане повною мірою. Вирішити його можна лише спільними зусиллями українського народу на чолі з національно-державницькою інтелігенцією, спираючись на багатовікову традицію українського державотворення і конституціоналізму. Відтак, варто єднатися та спільно діяти задля досягнення мети, визначеної Українською національно-демократичною революцією 1917–1921 рр.